

---

## OITURA ZARREN GOGOETAK

---

Gure didarrak ez entzuteko  
nun zagoz Aita Sabiño?

.....  
.....

Onelaxe asten dira aldi baten euskal abertzaleok sarri gogoratzen genduzan bertsuak.

Bertso oneik Enbeita'renak dira. Baña ez askok uste daben lez Enbeita "Urretxindorra" deituraz ezagutzen zanarenak.

Enbeitatarrak endaz dira bertsolari.

Eta gaur familian, gaurko belaunaldikoetan ainbeste ezagutzen doguzan lez, aldi baten be, orain irurogetak urte, bereiztu egin bear ziran bat Kepa bertsolari abeslaria, "Urretxindorra" deitzen eutsena eta bestea Imanol edo Manuel, bere anaia, bertso on eta maitekorrak idazten zituna, "Garbi Nai", "Uribitarte tar Ibon", "Imanol" eta antzerako deituekaz edo izen goitikaz egunkarietan idazten ebana.

Anaiak ziran Kepa eta Imanol, nik esango neuke bata kaleetako eta plazetako abeslaria eta bestea egunkarietakoa, periodikuetakoa.

Dana dala, azken onen bertsoak gogoratuaz, bere antzera, asi neike gaurko ekitaldia:

Gure didarrak ez entzuteko  
nun zagoz Euskalerrri?

Zenbat oitura galduten zoaz  
zure bizi kaltegarri?

Gure aberri kutuna  
maite dogun ezaugarri,  
gaurko-ontan ekar daiguzan  
batzuk gure ezaugarri.

Asi gaitezen aste onetatik,  
Igandea, domeka: Ander daunaren eguna.

Esaera zarrak gogoratu:  
San Andres, txarria askan trabes.

San Andres, lau-kopautan lau tremes, bostgarrena saman trabes.

San Andres, cierra el mez. Goizean Azilla eta gauean Abendua.

San Andres, maia paratu ta ogirik ez.

San Andres, bart ein dot amez, zeurez eta neurez.  
Jinkoa ta Andra Maria bear nazazue zeuen.

Baña zein gogoratzen da Arrigorriaga'n antxiña baten euskaldunak erdaldunekaz euki eben gudaketa larriagaz?

Askok uste dabe txarri jana edo orrelako zerbait ospatuten dala egun onetan.

Batzuk ala egingo dabe, or dagoz esaerak be-ta.

Baña Bizkaian beintzat eta gure gizaldian asita ospatzen diran apariak gure istoriko beste zerbait gogoratzen dabe.

Gertaera Bizkaian izan zan lez, bear ba da origaitik geroago asi ziran gipuzkoarrak be jai au ospatuten.

Zer da ba Ander daunaren eguneko aparien zegaitia.

Egia da antxiñako oroitza eta egunei buruz eta urteei buruz ziurtasun zeatz bat emotea gaitz dala.

Arrigorriaga'ko gudaketa lez ezagutzen doguna, Ander deunaren egunean gogoratu eta ospatzen dana, gure mendeko 888 inguruan mugatzen dabe historia idazleak. Batzuk zerbait leentxuago.

Arana Goiri tar Sabin'entzat gudaketa ori, gure gurutse bidun ikurriñaren agerpenetan, orlegiagaz, berdeagaz iruditazen doguna da, Ander deunaren gurutzaz lez ezagutzen danagaz.

Orlegi edo berde illun mardulagaz goiruditu bear da, au da, aritzaren koloreagaz. Ez garaitza bat gogoratzearen bakarrik. Bai eta indarkeriaren aurka legearen ezaupidea zabaldu eragiteko be.

Euskaldunak, batez be bizkaitarrak, egun andi au Ander deunaren egunez ospatzen asi ziran.

Bear ba da Arrigorriaga'ko gudaketa au ez zan izango lenena, orduko giroan errien mugaetan egitadarik txikienak be indarrezko jokeretan biurtzen ziranean.

Baña ezaupiderik luzeena daukana, atzera begira urrunen doana, berau izango da, uste baten.

Otxandio, Gordexola eta Mungiako indarraldi lez ezagutzen diranak, geroagokoak dira, urte asko onuntzagokoak.

Arrigorriaga'koa gogoratzean, Zenon bateri emon geinkio indarraldi orren asiera.

Asturias'ko errege zan Alfontso Nagusiak here menpean eta espetxean auki eban gure gidarietako edo ordezkarietako zan Zenon ori. Euki eta baita bertan ilten itxi be.

Orren jakitun egozan bizkaitarrak eta gora-goraka asi, asarez, sututa.

Alfontso erregeak Bizkaira etorteagaz zemaitu zitun

---

## EUSKAL ASTEA

---

gure zarrak, menderatzeko asmotan. Nai eta oraindik Durango eta durangaldea deitzen zan errialdea garai aretan here Jaunen mende egon eta euren agindupean bizi, bizkaitarrekaz batu zan bertako jaun zan Santxo Bertiz. Bizkaitarrak Jaun Zuria eroan eben buru edo gidaritzat. Eta biak, euren lagunekaz batean, Padura deiturako lurralde inguruan sekulako astiñaldia emon eutsen Asturias'tik emengoak zapaldu nairik edo asmotan etorri ziranei. Batzuk iges egin al izan eben, baña beste asko birrinduta geratu.

Orduko egiñaldi edo gudaketaren gogoeta da orain euskaldunok, Ander deunaren egunez, lagunarteko apartan ospatu nai izaten doguna.

Origaitik asierako aldietan eta azken gerratean be zigortu izan zituen eta kartzeletan sartu be bai apari onetan arrapatu al izan zituenak.

Kepa Enbeita "Urretxindorra" lez ezagutu izan zan bertsolari jatorrak, gogoan euki eban here kantuetan gudaketa au eta bertsoen artean onelako gogorapen au laga euskun:

Arrigorriaga'n zan  
ondatu Ordoño,  
garaille andia  
bizi da oindiño.

### Abenduak 1.-

Luzaro, gure etxe askotan, Xenpelar bertsolariaren gogapena egiten zan. Xenpelar, izen eta abizen jatorrez, Juan Frantzisko Petriarena Berrondo zan, aitaren bigarren ezkontzako laugarren frutua.

Askok ez eben gogoratzen bertsolaririk, baña gaia bai. Eta ori bai, askok gordeten eben bertso papera, amartzzi kantalditan banatutako bertsoduna.

Bear ba da eguna gogoratuaz asten diran bertsoak diralako, be, egunak gogoratuko zitun kanturako:

Abenduaren lendabiziko  
goizeko zazpitan zen,  
tenplo santuan egondua naiz  
sermoi eder bat aditzen;  
Jesusen llaga preziosoak  
astera nua berritzen,  
Zeruko Aita, lagun zaidazu  
entendimentua argitzen.

Baña denborak ez dabe parkatzen.  
Parkatzen ez daben lez Abenduaren bikoak.

Erri bat estropadetan sartua, leporaiño sartua izan be, Ondarru izan zan.

Illaren bian, dirala 107 urte, Euskalerrian jokatu izan danik estropadarik gogorrenetakoa jokatu zan.

Eguraldi txarrak benetan, Azillaren 23'an jokatzeko zan estropada, ezin jokatu amar egun luzetan.

Lekeition asi eta Getariko san Anton'era zan estropadaren muga. Desafioa, zemaia, Ondarru eta Donosti artean. Ondarru beia jota geratu zan, izan be erri pobreak itsuagoak izaten dira jokoan, besteak baño-ta, eta al eban guztia jokatuta eukan.

Gero zenbat urtetan gogoeta negargarri ori, eta zenbat zirikaldi ori zala-ta?.

Gaur, zorionez, beste burubide batez jokutzen da eta errien artean batzutan irabaztea eta bestean galtzea erra-zoizkoago artzen da.

### Abenduak 3.-

Jaia Napparroan. Aldi baten jai, baita, Lekeition.  
Ango abestia da:

Indietako Apostolua aita Jabier gurea,  
pelegriñuen jantzian dator  
bidezkarien trantzean.  
Ez aurrera joan,  
gelditu emen,  
gure uria goratzen.  
Bear zaitugu beti  
Aita Jabier Frantzisko,  
Lekeitioko uri noblea,  
o zeure zoriz betea  
Napolestikan ekarri dabe  
Napparroako semea.

### Abenduak 4.-

Trumoi burrunbadak entzun ezik, iñor gogoratzen ete da santa Barbaragaz? Onetan be Xenpelarren bertsoak erriaren gogoko:

Santa Barbara zure bizitza  
kantuz bear det zabaldu,  
argitasun bat memoriyara  
nai ba dirazu bidaldu;  
biotzak poza, mingañak ere  
zerbait itzegingo al du,  
ejenplo ori aditu faltan  
iñor eztadin galdu.

Gu, itxasertzean bizi gareanok, denbora bateko txalopetako makinista-fogoneroekaz gogoratzen gara.

Aldi bateko arrantzalien bizi neketsua gogora dakarkigu egun onek, gure errietako portuak, batzuk, Ondarrrun lez, ibai berbera izaten ziranekoak, itxas gorabere-tan itxasorako urteerak eginera lotzen ziranetan.

Zorionez denbora orrek joan ziran.

### Abenduak 5.-

Íñor gogoratzen da gaur, aldi baten "Orixe" izengoitiaz ezagutu izan zan Nikolas Ormaetxea, Orexe 'ko seme jator izan zan idazle jatorragaz?

Zenbat lan eta zenbat neke... ia ia esker txarrerako.

Gure gerra aurretxoan Bilbon be bizi izan zan "Euzkadi" egunkariko euskal ataleko arduradun.

Egia esateko, emen ez zan egon bere giroan. Bilbotarrak ez eben atsegiñez ikusten Bilbo lako erri baten, bereari ain gogor eutsiten.

Baña ortik kanpora, bere "EUSKALDUNAK" poema besapean ebala arrapatu eben, gerrako egun latzetan, esaten dabenez fraile baten salaketaz. Gero, erbestean, idazle askoren zoria: jan truke bizi bear. Ia ia, gaur esaten dan lez, karidadez.

### Abenduak 8.-

Sortzez garbi eguna. Eusko Gaztediaren eguna. Zela-ko kantu ederra, egun onetan ao bete-betea eta biotzez abestuten zana:

Euskal erriko gazte zintzoak  
atozte danok batera

Ama Birjiña sortzez garbiak  
deitzen zaituzte bere aldera.

Eta...

Sortzez garbia deitzen zinduzten  
gure antxiñako legeak,  
Sortzez garbia deitzen zaitue  
euskaldun zar ta gazteak.

Ondarroan ba gendun maite-miñetan ebiltzanen arteko oitura bat. Neskatillak, begiz jota eukezen mutillei, zigarro purotxoa eskintzen eutsen. Eta puroa ano erabilten eben mutillak euren jakaetako goi-aldeko patrikara-txoan. Batzuk, eurak erosita be bai. Ai arrotasun zoroal.

Ba egoan errian beste oitura bat be. Egunduetan eta Errege egunez oituten zana.

Sortzez garbiz neskatillei eta errege egunez "gizon ondraduei", txistulariak bazkari bitartean euren etxeeta-

ko atadietan soiñu aldiren bat eskintzen eutsen. Baña gerra osteko urtetan aspertu egin ziran gizon ondraduetzat artzen, euren gurasoek, edo semeek edo anaiek salaketak egin eta kartzeletan edo erbesteko bakartadetan erriñiñez bizitera beartu zituenek edo zigorpeko batallotan gaztetasun adorea itto eragiten euki zituenek, ederkatura on egiten aspertu ziran.

Gaurko egunez il zan Errenderin "Xenpelar" bertsolari ospetsua zana, 34 urte eukazala, 1869 urtean. Gogoratu beragaitik "Basarri" k esana:

Tristuraz gaude beterik,  
au eztago ukatzerik,  
gaur edo biar biziko al da  
zuk zendun izkerarik?  
Ez nai guk au ikusterik,  
ezpaldin bada euskerik,  
Euskalerrriak eztu izango  
izena besterik.

### Abenduak 12.-

Egun onetan beteko dira 55 urte Enbeita tar Kepa itzala. 1942 urtean il zan. Gerra denboran nun egon zan Euzkadi 'ren olerki abeslaria?

Biaizteri, Laguardian egon zan. Ara joanda egoan, bularretiko gaitzez, osasun billa eta an gertatu anai arteko gure guda asi zanean.

Eriotza, Muxika 'ko bere etxean izan zan, aurrez etxeratuta egoalako.

Berak eukazan jarraitzalle eta adiskideekaz konturatzeko, gogoratu daigun bere azken egunetan irureun lagunetik gora izan zirala bera ikustera joan ziranak

Berak ba ekian il bear ebala eta bera asi ei zan adiskide batzuei agur egin nai eutsela ta deika. Gauza andiak ikusteko egoala esaten eutsen adorez beterik joaten ziranek. Ortik ainbeste lagun azken egunetan here etxera urreratu.

### Abenduak 13.- Santa Luzi eguna.

Gaur insumisoak modan dagoz. Baña zeinek gogoratzen daki 1876 urtean Bizkaiko Aldundia be insumisotzat etsi ebala Madridedeko Gobernuak eta Aldundiak eukazan diru kontu guztiak kendu eta eragotzi eutsazala? Zegaitik? Ba emendik ebillan Gudarosteari, Ejerzituari, ogirik emon nai ez da ebillalako.

Gure gurasoak ba ekien, denbora areitan be, euskal bereiztasuna agertzen.

Santa Luzi egunak, beste erri batera garoaz. Urretxu eta Zumarraga'ko ferietara.

---

## EUSKAL ASTEA

---

Feri au gizaldi bi aurretik, Ezkioga'n ospatuten zan. Eta bakardade eta illunpe aitzakiekaz, Ezkiogari kendu eutsen baimena besteen mesedean.

Zegaitik Zumarraga'n orain eta ez Urretxu edo Ezkiogan?

Ba dago zer esanik ontaz.

1727 urtean Gipuzkoako Batzar Nagusiek erabagi eben bakardadeko tokietan egiten ziran ferri guztiak aurrerantzean erri barruetan egiteko geien bat bakardade lekuaren jaube edo auzo zan errian.

Ori ikusita Urretxu'ko erriak Castellako Kontseillu nagusira jo eban, eskatzen baimen ori, Ezkioga'k here asarrea agertuarren ez eutsen jaramonik egin.

Baña Zumarraga'k ikusi ebanean ferri orrek diru asko emoten eutsala Urretxu'ri, bere auzo eta muga egiten dan Urretxuri, berak be gora jo eban 1753 garren urtean, baña goikoak dekretuz zeaztu eben, Urretxun bakarrik ospatu eikiala ferri ori eta zigortua izango zala Zumarragan saltzen ebana.

Gauzak orrela zeaztuarren, gaur Urretxu eta Zumarraga bietan egiten da feria. Zumarragak lur-lautu eta ero-soagoak daukazalako an egiten da abereen agerbiderik andiena, baña txosna, barraka, erri kirol, pelota joko eta abar Urretxu'n ospatzen dira.

Dantzari, jostun eta abar... edonun. Izan be gaitz bereiztuten dira egun onetan zein dan Zumarraga eta zein Urretxu. Biak be txiki geratzen dira.

Zumarragan geien bat zaldi feria egiten zan. Gipuzkoako zaldi ferri bakarra. Gaur euneko larogei bestelako abereak dira batzen diranak.

Baña nire gogoaz ez dua ortik. Bai esan nai dot toki asko baliatu zirala bakardadearen aitzakizko agindu orregaz. Orrela Arrasate'k be lortu eban urteko feria alboetatik bertaratzea.

### Abenduak 16.-

Gaur Euskalerrian bizi garean askori, a zelako erakutsia emoten dauskun 1622 urteko Bilboko arauetan agertzen dan batek.

Euretan esaten da Bilboko erri ardura edo kargudun izateko ogetabost urte beteta euki bear zirala, eta milla dukatetik gora euki ondasunetan, eta odol garbiduna izan, moro, judear, oraintsu bilbotartua edo inkizisiñoiak zigortu bakoa. Ala aitaren edo amaren senitartez eta gitxienez amar urtez emen bizi dana.

Orrelako legeak erri baten asko izatea erakusten dau.

Lege ori galdu ez ba litz, ibiliko ete giñan euskaldunok, toki askotan gaur gertaten dan lez, gure lurraldean, gure aitaren etxean be ezin aginduta?

Amar urte bertan, etxea ezagutu ta bertako oituretara makurtuteko. Ez gaur lez, trenetik urten eta oinkada bat emon orduko kale jaube egiten.

### Abenduak 21.- Tomas deunaren eguna

A zelako gomutak egun onek! Batzuk onak, besteak... zorionez amaitu ziran egun onetako zalantza eta bildur asko etxe jaunen eta erreteruen artean.

Gogoratu Basarri'ren bertsoak:

Garai baten kapoi pareta  
nagusia ren etxera,  
bakallau zar bat zintzilik artu  
ta buelta mendi aldera.

Aida bearra ba zegoan eta  
pixka bat aldatu gera,  
ainbeste tarte ez dago orain  
gizonetik gizonera.

Esaeretan be aberatsa da egun au.

Santo Tomas, bukata egin eta ogia nas. Edo ta Santo Tomas, txorixua eta ogia. Santo Tomas, egunik laburrena.

Santo Tomako periyak, etxe askotan komeriyak.

Donosti'n, aspalditik, santo Tomas eguna euskal egun lez artzen zan. Euskal antzerki eta abar.

Bilbo'n Miserikordiko txarriaren zozketa. Eundak urtetako oitura.

Santo Tomas egunaren inguruan, Gabon itxura, gabon usaiña eta Gabon guraria artzen asten gara etxe eta kaltetan.

Gogoratu Txomin Agirre ondarrutar idazle ospetsuak, gipuzkeraz idatzi eban "Garoa" elebarrian diñona:

"Ez dago euskaldun etxeoandretik, estuen eta larrien bizi dana bada ere, seme, senar, gurasoentzat ortik edo emendik, janari gozo ugaria lortuko ez duanik Gabon aparitarako, naiz eta beste gau asko baratsuri salda utsez igaro".

Gure aldetik gogoratu iñoiz irakurri izan dogun bertso au:

Gabonak ba datoz eta  
egunak aurrez oroitu,  
karakol ta marraskilu  
uretan erabil glu-glu;  
gatzur eta ospiñetan  
tarterik tarte aldatu,  
gabonez oituten dana  
urtean bein beingo dogu.

Orra gabonetako janari bat.  
Noiztik Euskalerrian?  
Astuna da, osasuntsua, egoskor?  
Labur labur zer bait onetzaz.

Nabari izaten da denboraldi onetan karakol batzen, bide egaletako ormetan gazte, zaar edo adiñeko eta abar ikustea, ormetako arri alkartzetan igarten diran zulo eta tarterik txikienean be, burdinki estu ta luzeekin, zirtizarta zuloetan bidestu zabalak lortu eta karakolak batzen. Jakiña da, etxe jaube eta lur jaubeen asarrez, arriarteko espaloi eta kare-ore ondakin guztia arraskatu eta galdu eragiten dabela.

Zelan sartu ete zan marraskulu jatea gure errietan?

Ez jakin. Nik ba dakit ezaguera nebanetik etxean jaten genduzala. Eta ume -umetako urteak kenduta, laro-gei urtetara eldu neike on ziurtatu neikela.

Oraintsu liburu baten irakurri neban zeanuritar batek esana. Bere aitak 1885 urtean jaio zala eta esaten ebala marraskillu bako gabonik ez ebala etxean ezagutu. Ba dira esaten dabena Euskalerrri goi aldetan ezaguna izanarren Bizkai alderik geienean ez dala orrelako oiturarik gitxi baiño ezagutu.

Dana dala ba dirudi antxiñako bildurrak galtzen asi gareala. Zetan ibili egunetan garbitzen eta kopletan? Asko dira gaur, itxasertzeko lapak lez, batu eta egun berberatan txapa ipini eta erreta jaten dabezanak. Eder ederak ei dira.

Baña onetan aituak esaten dabe bizi-bizi artzen diran marraskilluak gitxienez bost egunetan "purgatzen" euki bear dirala. Amabi egunetik gora sekula be ez.

Zegaitik ez? Ba bizi diran artean edozelako bedarrak jaten el dabez, nai ta pozoitsuak izan eta garbiketa on barik, jaten dabena sartu leikela pozoi on ta larrialdiak emon. Eta bein ilda gero be gogortu egiten ei dira egunetan eukiaz eta jateko atsegin guztia galdu.

Oraintsu, urte onetan, Julian Bereziartua osagille ezagunak liburu mardul bat atara dau "Salud y cocina" izenez.

Aren esanetan, marraskilluak, saltsa barik, ez dira berez egoskorak.

53 marraskillu arrautza egosi erdiko baten parean geratzen ei dira, edo ta 6 azeitunen bardintsu edo ta kollara bete gozoki (azukre) ren pare.

Eta bere esanetan, jendeak uste ba dau be marraskilluaren zatirik atsegiñena aurre alde dala, ez dala onela. Bere ingurubillaren atzean daukala zatirik gozoena, bertan dagozalako gibel, kuntzurrun eta abar. Liburu onetan be irakurten da ez dirala jan bear batu eta egunak igaro barik. Aste bete ingutu sare baten gorde bear dirala euren esteak garbitu dagiezan.

Marraskilluaren berezitasun batzuk oneik dira:

Marraskulutik %85 ura dira; gatz mineraletan %2, Proteinetan %12 eta %0,5 koipetan.

Lotia el da. Minutuko 3 edo lau bidar amas artzalle. Erroltzean eun arrauts txiki ipinten ei dauz udabarrian. Andik illabetera marraskillu biurtzen dira arrautzoko eta urte betera marduldu.

Aragi ala arraiki ete da karakola?

Frantziako Nekazaritza Saillak ataratako liburu baten itaun au egiten da eta erantzuntzat ba dakizue zer ematen dabena? Karakolak ez dira ez aragi ta ez arrain; karakolak (marraskilluak) lurgintzako arerio dira.

Orra gure janari orretaz zer diñoen. Gure janari esan ba dot be, Barandiaran'ek esaten ebana autortu bear dot: Euskalduna ez dala karakol jantzallea izan, ez dala, diño berak, "helikofagoa" izan.

Alonso Barros 'en Refranero Español" liburuan esatera au irakurten da: Caracol de Mayo, candela en la mano". Alaz eta ia Maiatzean, egun bi lenago ospatzen da Araban Prudentzio deunaren eguna eta an egun onetan sekulako geien jaten dira marraskilluak.

Beraz zer esanak, bakoitzaren kontura.

Gabonetako beste janari bat, atsegiña bera: Angulak. Baña zenbat irabazi bear da lanetik, angulak nasaitasunez eta kezka barik jan al izateko?

Gure etxean urtero jaten genduzan angulak, baña ez erosita, aitak artuta baño. Zortzi amabi urte bitartean, ni neu be angulatan ibiltzen nitzan aitagaz.

Aita arotza zan. Bere aroztegian gordeta eukiten zitun iru bae (bai) angulak arrapatzeko. Eta aita, koñatua eta besteren bat, an ibiltzen giñan ibai egalean, bein illundu ezkerro gaberdirarte gertaten ziran mare egokietan. Pozik ibiltzen giñan, lo-erre ta guzti angulatan, bai eta gero tabakoagaz eurei il eragiten be.

Geroago, gure gerratean, gogoratzen naz Bilboko jatetxetan 6 pezetatan emoten zala erraziñoia eta baita lebatza be lau pezetatan.

Baña orduan be diruak diru.

Dana dala oraingo salneurrietan, ez dot uste erri-apari izan leikenik, nai ta batzuk atzerarik ez.

Angulen berezitasun batzuk esango dodaz ta kittu.

Bat, angula oso-osorik jaten dala. Ez dauka galtzekorik.

Beste bat: angulen beroarriak, kaloriak, ara zenbaterako diran: 100 gramo angula erraziño bakoitzak, olio alboa lagata, 200 berogarri daukaz, au da, kollorakada bi ezti aiña, edo ta sagar eder bik emoten dabena aiña.

Beste gauza bat: Angula arrain zuri ala urdiña da?

Ba onetan urdin dala esan bear. Angulak % 16 proteina daukaz eta %13 koipe. Ortik urdin saillean sartzea.

---

## EUSKAL ASTEA

---

Kolesterolik? - Ez dauka. Baña unoreakaz ibiltzen diranak, erreumakaz dabilzanak, kontuz ibili bear dabe: garnu ozpin edo acido urikoa daukelako.

Beste batzuk diñoe angulak zezenketarako edo torea-zteko 4 urteko zezenen antzeko dirala. Zegaitik? Ba lau urteko zezena, bein here zezenketako zeregifia bete ezkerro, arategira eroaten dabela eta gero bigarren mailla-ko okela lez saldu, eta angulak, txiki diran artean jan ezik aingira biurtzen dirala eta arraindegietan kosta egi-ten dala aingirak saltzea.

### Eta gulak?

Gaur ainbeste ezagutzen diran gulak, zer? Zer dira gulak?

Nik labur eta zeatz esango dot gulak gertu edo lortze-ko zertzuk gaiki eta osagarri erabiltzen diran.

Ortik igarri leike bakoitzak zer diran.

Lenengo eta bein, Alaskan arrantzaten dan abarixua, erderaz abadejo arraiña edo beste deitura makallau arraiña.

Gero erabilten diran gaikiak: Landare motako olioia (aceita vegetal); gari uruna, arrautza zuringoa, gatza, sojaren proteina. txirlen bildumena (extraktoa) E-415 glutamato monosodikoa, xantana goma, limoi-mingarra-tza (ácido cítrico), E-330; txibi edo potxen tinta eta eguzki lore (girasol) olioia.

Ezin ukatu orretarako makina berezi bereziak bear diranik. eta onetan erabilten dan japoniar makina berezi-berezia da. Eta alperrik ez erabili luparik begiak ikuste-ko, ez dauka begirik-eta.

### Eta besiguak?

Euskaldunok eta erdaldunak ez gatoz bat besiguari buruzko esaeretan.

Euskaldunok esaten dakigu: Santa Katalina noiz? Besigutarako goiz. Eta gaztelarrak euren aldetik esaten dakie: Por Santa Catalina el besugo en la cocina.

Dana dala, besiguak udabarrian eukiten dau here errotze denboran.

Andik host sei illabetetara, au da, Irailla ordurako, zazpi edo zortzi zentimetrotara elduten da. Orduan, oraindik besigu barik, pantxoa deitzen jako.

Ni gogoratzen naz Ondarrun bertan, gure erritik zear igaroten dan errekan, merkatu plazako ormetatik, zenbat pantxo arrantzaten zan kañabera txikiekaz.

Askotan esan be egiten zan, kaladan pantxoa arran-tzaten zala eta askotan kalada bakoitzean pantxo bi.

Orduan askok ez eben pentsaten errekan ebillan pan-txo ori, beti be itxasoaren goraberak egozan tokian egoan ori, besigukumea zanik. Zalantzan ipinten eben.

Baña dudarik ez dago pantxoak besigu kumeak dira-la. Gertatzen dana da oraindik lepoko baltzune barik agertzen dirala txiki izatean, pantxo izatean.

Besigua berez, jaio eta urte ta erdira eldu bear da 15 edo 29 zentimetrotara.

Besigua, here denbora onean, 30 edo 50 zentimetro-tara elduko da, baña ortik gorako gitxi ikusi dira. Baka-nak izaten dira orrelakoak.

Besigua ur otzetakua dala uste izanarren, neguan arrantzaten dalako, ur epel zalea dala esaten dabe ta ori-gaitik itxas barruan, berreun eta irureun metrotara jeisten ba daki neguan, ur epelagoen billa.

Bere janaria itxaski oskoldunak dira, bai eta oolkiak eta antzerakuak.

Besigua berez arin makaltzen dan arraiña da. Origai-tik erdaldunak esaten dakie: Besugo mata mulo. Zerbai-tegaitik lengo denboretan, gaur aiña garraio batzen ez zanean, batez be errioxako mandazaiñak egiten zituen osterak baña errietan beste garraiorik ez egoanetan bein freskorakoan eroan ezkerro gelditzen zana, arrantzale kofradiak eurak eskabetxean ipinten eben, urrengo oste-rarte.

Liburuetan bai irakurten da besigua gabonetako jana-ri berezi eta aukeratua zala.

XIV garren gizaldian, Hita 'ko Artxipresteak here idazkietan au idatzita laga eban:

De Sant-Ander vinieron las bermejas langostas, arenques et besugos vinieron de Bermeio.

Esan bear da besigu arrantzak Ian asko emoten ebalá arrantzara joan al izateko.

Mariñelen etxeetan gertuten ziran ainbat tretza, an da, korda, amuetan antxoa zatiak ipiniáz. Arrantzale bakoit-zak, Ondarroan beintzat, egunero etxean gertuta eroan bear izaten zitun oiturazko ziran aparixuak, kalara eldu eta geiagoko barik an itxasoan bereala zabaltzeko.

Gure gizaldi onetan, besigu urterik aberatsena, Biz-kaian, 1970 urtea izan zan. Urte orretan Bermeon baka-riik 708.000 kilo arrantzatu eta saldu ziran. Urte orretan, gabon aurreko iru egunetan, egun bakoitzean 50.000 kilotik gora sartu ziran.

1995 urtean, Euskalerra guztian, 6.700 kilo sartu ziran.

Orra besiguaren joera gure itxasoetan.

Alaz eta guzti, andik edo emendik, gabonetan itxura emon al izateko aiña agertu izan da uri andietako plaze-tan: Nun arrantzatuta?.

Ba Ego aldean, españar estatuko be aldean, Barbate,

Tarifa eta abarretan, edo ta Afrikatik ekarrita, agertuko dira aurten be guraria bete nai dabenentzat.

Ortxe geratu da besiguaren historia, esateko lez, ondua jota.

Dakigunez, orain eun urte Euskalerrian, gabon jaie-tan, besiguak lebatzak baño lau bidar gitxiago balio eban. Libraka saldu izan da beti eta urte orretan libra bakoitza pezeta baten saldu zan, au da, kiloko pezeta bi.

Aurten gabonetan zenbat ordainduko dan kiloko? Lau? Bost milla?

Jakingarri bat: Besigurik gurienak zalakoak? Eran-tzun daikegu zarrak diñoenagaz: Besigurik gurienak, gozoenak, buru txikikoak izaten dira. Au da gorputz andi ta buru txikikoak, lepoa gris gorrizka, egalak eta sabela zidartsua. Begi inguru gorri bizia eta egalak gorri-larrosa itxurakoak.

Ba dauke beste ezaugarri bat be. Lingirda (mantxa) nabar korea, baltzerana, here lepo gañeko arrai antze-koaren asieran.

Eta geiago: Besigua ez da txarra kolesterol daukenen-tzat, bere koipeak ase bakoak diralako.

Eta azken aolku bat: Besigua erostean, kontuan euki ez dala bardin besigu otza eta bisigu freskua. Besiguak itxas usaiña euki bear dau, kolore biziak, begi beteak, azaleko lingirda-mukua-gardena, zakatz gorria. Beste bat: atzamarrekin egindako ikutu batek ez dautso igarri-rik laga bear, ez dau memeldu bear. Orrela gertatu ezke-ro, agiriko da arrain on nekatua, azpaldi arrantzatua, zarra dala.

Orra zer galdu edo ta aldatu bear dogun gabon oiture-tan.

Eta olio aza?

Ori ez da faltako oiturak zaintzeko orduan. Gertatzen dana au da: gaur mai aurrekoak edo bitartekoak jateko oitura zabaldu egin dala, urteetan obetzen igarten dogun bizimoduaren eragiñez.

Eta sagar saltsa, intxaur saltsa eta abar... onetan lati-ñez esaten dana gogoratu bear: ad libitum. Edo baktotxak gura dauana.

Eta edateko? Onetan, len eta orain be, danetatik.

Gogoratu kantatxo au:

Familiaz batera  
jarri nitzan maian,  
Gabon zelebrazteko  
alegrantzian.  
Lenengoko traguan  
iru txiki ziran,  
otz gogorra egonarren  
bizkor jarri nitzan.

Beste kantu baten esaten dana: Zoratzeko aiña.

Ana ta Jokin, Peru ta Martin  
goazen zortziko dantzara,  
gabon gabeen zoro ez dana  
zororik andiena da.

Dana dala, gabon egunez oiturea da baita famili pobreei zela ala laguntzea eta esan bearra da antxiñako edo ta gaurko erara, laguntza on egiten dala eta gogoz eusten jakola oitureari.

Ama gureak here beari  
kaikua bete esne baturik,  
epel epelik, giro girorik  
artu ba lei() gustorik!

### Beste oiturak

Gabon jaiak apari utsean zeaztuten ba doguz, ez dau- kagu espiritu andirik.

Gabon jaiak fedeko oitura asko euki izan dabez eta familiko birtute asko.

Zuirretik aurten be gogoratu bearra doguz etxeko- en baten utsunea, edo ta adiskide ta errikideenak. Gaixoak, eni-miñak, erbesteko urrungaitzak, gogoratzeko lagun- tzeko egun berezia izan da beti Gabon.

Esaera aberatsak, biotzean ikutu eragin izan dabenak eta gaur be gor ez izatera beartuko gaituneak.

Gabon, dagonean bon bon, estagonean or konpon.

Gabon, daukanak eztaukanari emon bear sarri.

Gabon gabontzeta, gabon errezeta, gure Jauna jaio da ta jo daigun krisketa.

Au aizearen epela, airean dabil orbela, etxe ontako jende leialak Jainkoak gabon daiela.

Txiki eta andi, ume eta zarren etxez etxetako ate aurretako kantak auki eben ixilaldia. Zorionez ba dirudi oitura on urtetik urtera barrero indartzen asia dala.

Ai au gabaren zoragarria,  
Jesus jaio da Belenen,  
erririk erri, billa gabiltzaz  
billa gabiltzaz beraren.

Atea jo ta baimena eskatzen da.

Gabon etxekoak. Kanta ala erreza?.

Zegaitik itaun ori. Zegaitik baimen eskatze ori?

Ba iñoiz gertatu izan dalako etxe aretan oraintsu nor- bait ildakoen baten lutoa egotea edo gaixo andiz dagoe- nen bat egotea.

---

## EUSKAL ASTEA

---

Orrelakoetan etxeokak. Errezateko eskatzen dabe ta gabon kantariak bereala asten dira erreguka.

Beste batzuk dei orreri ez kanta ta ez erreza, erantzuten dabe zitalki eta orrelakoetan neska mutillak erdi lotsatuta aldenduten dira.

Geienak abestuteko, kantateko agindu eta orrela jarraitzen dabe eskupekoa artu arte.

Baña ba dagoz beste oitura batzuk.

Etxeetan. oituraz eguneko jatorduak sukaldean egiten dabezanak, gau onetako aparria jan tokian, "komendarean" egin nai izaten dabe.

Aparria astean, etxeko buruak ogi opilla asi ta lenengo kuskurrean kurutzearen ezaugarria egiten dau eta ondoren kuzkur on gorde egiten da urte guztian, arazako kajoitxu baten. Ez dala lizunduten esan eta siniskera dago.

Ogi on bera jausita be, lurrera jausita be, txakurrak ez dauala jaten, esaten da.

Beste batzutan, txakurra amorruek gaixotuten ba dau be, berari emoten yako, amorruek kenduko dautsan sinistez.

- Gabon gabeen krabeliña lurrean landatu ezker, ederra etorten dala be esaten dakie.

Larrabetzuarrak gogoratzen dakie, Gabon gabeen ildakoak etorten dirala sutondora eta sutautsetan lagaten dabezala curen aztarnak.

### Gabon kanta jatorrak

Eta Gabon kantak zer?

Or doguz Marijesiak Gernika aldean. Zorionez urtero barrizatzen da oitura. Batzuk Gernikako Marijesiak deitzen dautsez, beste batzuk Urdaibaikoak.

Abenduren amaseian asi eta bederatzi egunetako goizaldetan kantatzen dabez gernikarrak. Danetara 75 estrofa dira. nai ta danak barik, egunak bereiztuta euki.

Lenengo lau egunetan 32 koplak abestuten dira, beste lau egunetan urrengo ogeita-amabiak eta azken egunean azken amaika koplak:

Ogeita laugarrena  
dogu Abendua,  
desio genduen  
logratu genduna.

Musikak be aldatu egiten dira, lau egunetik lau egunetako bertsoekaz batera.

Beste kantu batzuk, esan bardintsuak eukiarren, erri batetik bestera euren lekukotasuna agertzen dabe eta igarten da tradisiño luzea eta tokian tokiko kutsuz egiñak dirala euretariko asko.

Luze jarraitu leike gabon oituretaz jarduten, aberatsa dalako gure folklorea gai onetan. Baña gaurkoz amaitu bearrean nago.

Angula, besigu eta beste janari berezi batzukin guraririk ez da be, egun oneitan alkar maitasun eta bake garra zaindu dagigun erriaren eta danon mesedean.

ZUBIKARAI'tar AUGUSTIN

## GABON OITURAK

Biziak daben aldi eder bat  
egiz dogu Gabonetan  
mundu tristia poztu zeitean  
argia dator izketan;  
ni naz bidea munduarentzat  
ni naz egia benetan  
ni naz bizia gizonarentzat  
salbamenaren bidetan.

Aurtxo txikia seaskan dago  
Jaungoikoaren Semia  
arrokerizko munduarentzat  
jazokun arrigarria;  
Egille onak ezin izan dau  
galduta itzi ludia  
askatxo baten agertu dausku  
here maitasun guztia.

Ordu-ezker euzkotar ona  
ezin egon da geldirik  
lanez on eiten beartsuari  
esku biak zabaldurik;  
Gabon aldian baita be ere  
beztz janak bialdurik  
sendi askori poza damotso  
Gabon Jaiak ospaturik

PAULIN